

EUROPEIZACIJOS ĮTAKA LIETUVOS ŠEIMOS TEISEI

Albertas Milinis¹, Kristina Pranevičienė²
DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.18.16>

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama europeizacijos, kaip reiškinių, įtaka Lietuvos šeimos teisei. Lietuvos Respublikai tapus Europos Sąjungos valstybe nare, nacionalinėje praktikoje tapo privaloma taikyti Europos Sąjungos reglamentus, įskaitant ir reglamentus, priimtus šeimos teisės srityje; aktualūs išlieka tokių teisės aktų aiškinimo ir taikymo klausimai. Atsižvelgiant į tai, kad Europos Sąjungos teisės aktų bazė nuolat kinta, Lietuvos Respublikos teisinė sistema taip pat turi spėti prisitaikyti prie nuolat besikeičiančio europeizacijos proceso ir spėti koja kojon su kasdien besiplėtojančia Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija.

Autoriai šiame tyrime nagrinėja aktualiausius galiojančius Europos Sąjungos teisės aktus šeimos teisės srityje, atskleidžia jų poveikį nacionalinei šeimos teisei. Straipsnyje aprašyta, kaip nacionalinėje teismų praktikoje aiškinami ir taikomi Europos Sąjungos teisės aktai, siekiama išryškinti pagrindines teisės aiškinimo bei taikymo problemas, pasiūlyti jų sprendimo būdų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Europeizacija, šeimos teisė, Europos Sąjungos šeimos teisė, Briuselio IIa reglamentas, Išlaikymo reglamentas, Romos III reglamentas, santuokos ir registruotos partnerystės turtinės teisinės pasekmės pagal Europos Sąjungos teisę.

¹ Autorius yra advokatas, dr., Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto docentas, el. paštas albertas.milinis@vdu.lt.

² Autorė yra advokatė, dr., Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto lektorė, el. paštas kristina.praneviciene@gmail.com.

IVADAS

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublika tapo visateise Europos Sąjungos valstybe nare. Nuo šio valstybei reikšmingo momento tapo privaloma į nacionalinę teisinę sistemą inkorporuoti Europos Sąjungos teisės aktus, o neretai ir tiesiogiai taikyti Europos Sąjungos privalomus teisės aktus. Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje skelbia, kad „Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.“³

Per pastaruosius dvidešimt metų Europos Sąjungos institucijos siekė suderinti Europos šeimos teisę teismo proceso, jurisdikcijos ir taikytinos teisės srityse, taip pat, žinoma, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo srityse⁴. Be to, šeimos teisės suderinimo svarbą Europoje nuolat pabrėžia ir 2001 m. rugsėjo 1 d. Nyderlanduose įsteigta Europos šeimos teisės komisija⁵, kurią sudaro šeimos teisės ekspertai-profesionalai iš skirtingų Europos valstybių. Vienas iš ryškiausių Europos šeimos teisės komisijos pasiekimų yra suformuluoti ir paskelbti Europos šeimos teisės principai⁶. Tiesa, priimant Europos Sąjungos teisės aktus šeimos teisės srityje, Europos Sąjungos institucijos privalo paisyti nuostatų, įtvirtintų Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 81 straipsnio 3 dalyje: tarpvalstybinio pobūdžio šeimos teisės priemonės nustato Taryba sprendama pagal specialią teisėkūros procedūrą. Taryba, pasikonsultavusi su Europos Parlamentu, sprendžia vieningai⁷. Tai iš esmės lemia, kad Europos Sąjungos valstybės narės turi tvirtesnę pagrindą pritarti ar prieštarauti teisėkūros procedūroje, kadangi šeimos teisė dažnai traktuojama kaip svarbi valstybių kultūrinio identiteto dalis⁸.

Acquis communautaire perėmimas į nacionalinę teisinę sistemą tapo nelengvu uždaviniu teisę aiškinantiems ir ją taikantiems subjektams. Vis dėlto per beveik keturiolika narystės Europos Sąjungoje metų nacionaliniai Lietuvos Respublikos teismai jau turi sukaukę nemažą europinės teisės taikymo praktiką. Teisės doktrina šioje srityje taip pat neatsilieka – teisės mokslininkai kasmet publikuoja monografijų, vadovėlių, mokslinių straipsnių ir kitų mokslinės literatūros šaltinių apie Europos Sąjungos teisės aiškinimą ir jos taikymą.

Šeimos teisės sritis, nors ir būdama viena iš sunkiausiai suderinamų teisės sričių, šiuolaikinėje Europoje vis tiek nusipelno ypatingo įstatymų leidėjo dėmesio. Nepaisant skirtingų Europos Sąjungos valstybių narių teisės tradicijų, požiūrių į santuoką, šeimą, vaikų auklėjimą ir panašius dalykus, Europos Sąjungos teisėkūros institucijos jau senokai laikosi pozicijos, kad tam tikros bendros ir visoje Europos Sąjungoje vienodai taikytinos taisyklės yra būtinos net ir šeimos teisės srityje. Visa tai lėmusios priežastys neabejotinai buvo išaugusi Europos Sąjungos valstybių narių piliečių ir nuolat Europos Sąjungoje gyvenančių asmenų migracija, tarptautinių šeimų

³ Žin. (2004, Nr. 111-4123).

⁴ W. Tyzack, Variation of orders under the maintenance regulation: a nod to substantive harmonization? *International Family Law Journal*, 2016, Nr. 3, psl. 258.

⁵ Europos šeimos teisės komisijos tinklalapis: *Commission on European Family Law* <<http://ceflonline.net/>>.

⁶ Europos šeimos teisės principai: <<http://ceflonline.net/principles/>>.

⁷ OL, C 326, 26/10/2012, p. 47–390.

⁸ P. Beaumont, M. Danov et. al., *Cross-border Litigation in Europe*, (Portland: Hart Publishing, 2017), p. 24.

kūrimas, jų populiarėjimas, tarptautinio vaikų grobimo klausimai. Dėl minėtų aspektų Europos Sąjungos viduje neišvengiamai daugėja sutuoktinių ir kartu gyvenančių asmenų tarpusavio ginčų, kurie peržengia nacionalinių Europos Sąjungos valstybių narių sienas.

Straipsnyje aptariami pagrindiniai teisiniai instrumentai, skirti palengvinti sutuoktinių, porų ir kitų kartu gyvenančių asmenų bylinėjimąsi Europos Sąjungoje, ir jų taikymo praktika Lietuvoje.

SANTUOKOS NUTRAUKIMUI, PRIPAŽINIMUI NEGALIOJANČIA IR TĖVŲ PAREIGŲ VAIKAMS BYLOSE TAIKOMA EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖ

Lietuvos Respublikos teismas, gavęs prašymą dėl santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia, gyvenimo skyrium (separacijos) ar su tėvų pareigomis vaikams susijusių klausimų nagrinėjimo, privalo patikrinti, ar byla neturi vadinamojo tarptautinio, arba dar konkrečiau – Europos Sąjungos (europinio), elemento. Europinis elementas ypač gali būti nulemtas ginčo šalių pilietybės ar įprastinės gyvenamosios vietos, o tam tikrais atvejais ir darbo vietos. Nors tais atvejais, kai šeimos byla turi vadinamąjį tarptautinį elementą, bylos teisingumui nustatyti taikomos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁹ (toliau – CPK) VII dalyje įtvirtintos taisyklės, tačiau jos gali būti taikomos tik tada, kai konkretaus klausimo nereglamentuoja Europos Sąjungos arba tarptautinis teisės aktas.

Kalbant konkrečiai apie teisingumo nustatymą bylose dėl santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia, separacijos ir su tėvų pareigomis vaikams susijusių klausimų, taip pat apie teismo sprendimų pripažinimą ir vykdymą, Europos Sąjungos valstybėse narėse (išskyrus Daniją) taikomas Europos Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo¹⁰ (toliau – Briuselio IIa reglamentas). Šis teisės aktas teisės doktrinoje vadinamas *magna charta* tarptautinių skyrybų bylų bei tėvų atsakomybės bylų nagrinėjimui Europos Sąjungoje¹¹. Svarbu pabrėžti, kad santuokos nutraukimas, pripažinimas negaliojančia ir separacija bei tėvų pareigų klausimai yra du savarankiški klausimai, kuriems taikomos skirtingos jurisdikcijos nustatymo taisyklės, todėl teismas turi atskirai nustatyti jurisdikciją nagrinėti santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia ir separacijos bylą, taip pat atskirai nustatyti jurisdikciją nagrinėti bylą, susijusią su tėvų pareigomis vaikams. Žinoma, Briuselio IIa reglamentas numato atvejus, kai tiek santuokiniai klausimai, tiek tėvų pareigų klausimai gali būti nagrinėjami kartu, be to, bylą nagrinėjantis teismas, galintis pagrįsti savo jurisdikciją nagrinėti tik vieną iš klausimų ir manydamas, kad bylos susijusios (nors kitas klausimas pagal Briuselio IIa reglamento taisyklės ir patenka kito Europos Sąjungos valstybės narės teismo jurisdikcijon), gali pasinaudoti Briuselio IIa reglamento 15 straipsnio, kuris leidžia perduoti bylą teismui, geriau tinkančiam ją nagrinėti, nuostatomis.

⁹ Žin., 2002, Nr. 36-1340.

¹⁰ 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantys Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000, OL, L 338, 23/12/2003, p. 243–271.

¹¹ U. Magnus, P. Mankowski et al. Brussels II bis Regulation, (Munich: Selier European Law Publishers, 2012), p. ix.

Briuselio IIa reglamento 3 straipsnis įtvirtina bendrąsias jurisdikcijos (teisingumo) nustatymo taisykles santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ir santuokos pripažinimo negaliojančia byloms nagrinėti. Briuselio IIa reglamento 4–7 straipsniai minėtoms byloms numato specialiąsias jurisdikcijos nustatymo sąlygas, tačiau šie straipsniai turi būti taikomi sistemiskai su reglamento 3 straipsniu, tai reiškia, kad pirmiausia teismai turi patikrinti, ar bylos teisingumas gali būti nustatytas pagal 3 straipsnį, o tik tada esant nurodytoms aplinkybėms taikys 4–7 straipsnius. Ypač paminėtina tai, kad Briuselio IIa reglamento 7 straipsnis leidžia taikyti nacionalinę valstybės narės teisę nustatant bylos jurisdikciją tik tuo atveju, jei joks valstybės narės teismas neturi jurisdikcijos pagal 3, 4 ir 5 reglamento straipsnius. Be to, kaip savo jurisprudencijoje pabrėžia Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, Briuselio IIa reglamento 3 straipsnyje yra numatyti keli jurisdikcijos pagrindai, tarp kurių nėra hierarchijos, nes visi minėtame straipsnyje įtvirtinti objektyvūs kriterijai yra alternatyvūs¹².

Analizuojant nacionalinių Lietuvos Respublikos teismų praktiką, matyti, kad teismams paprastai nekyla didelių problemų aiškinant Briuselio IIa reglamento 3–7 straipsniuose įtvirtintas teisingumo nustatymo taisykles. Tačiau vis dar pasitaiko atvejų, kad žemesniųjų instancijų teismai atsisako priimti sutuoktinių prašymus dėl santuokos nutraukimo bendru sutikimu. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas, nagrinėdamas Lietuvos Respublikos piliečių santuokos nutraukimo bylą bendru sutuoktinių pareiškimu, ištaisė pirmosios instancijos teismo padarytą teisės aiškinimo ir taikymo klaidą. Minėtoje byloje pirmosios instancijos teismas atsisakė priimti sutuoktinių prašymą dėl santuokos nutraukimo bendru sutarimu, kadangi nusprendė, jog abu sutuoktiniai dirba Jungtinėje Karalystėje. Vis dėlto bylą apeliacine tvarka nagrinėjęs Panevėžio apygardos teismas pabrėžė, kad vieno iš sutuoktinių įprastinė gyvenamoji vieta buvo Lietuvos Respublikoje, ir konstatavo, kad vien tik faktas, jog sutuoktiniai dirba užsienio valstybėje savaime nelemia įprastinės asmenų gyvenamosios vietos pasikeitimo. Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad Lietuvos teismas turi jurisdikciją nagrinėti šalių ginčą, ir pabrėžė, kad būtina vertinti tikruosius sutuoktinių ketinimus dėl gyvenimo Lietuvoje, taip pat ir faktą, kad Lietuvoje vienas iš sutuoktinių turi nekilnojamojo turto, įregistruoto jo vardu. Be to, apeliacinės instancijos teismas atkreipė dėmesį ir į tai, kad Briuselio IIa reglamento 3 straipsnio 1 dalies b punktas numato galimybę teismui nagrinėti bylą, kai abu sutuoktiniai yra tos valstybės narės, į kurios teismą kreipėsi, piliečiai¹³.

Panaši situacija susiklostė ir Šiaulių apygardos teismo nagrinėtoje civilinėje byloje: joje apeliacinės instancijos teismas grąžino iš naujo nagrinėti bendrą sutuoktinių prašymą dėl santuokos nutraukimo pirmosios instancijos teismui. Pirmosios instancijos teismas buvo nustatęs, kad pareiškėjų ir jų nepilnamečių vaikų gyvenamoji vieta yra Jungtinėje Karalystėje, nes abu pareiškėjai yra deklaravę išvykimą iš Lietuvos Respublikos ir neturi čia jokio registruoto turto. Apeliacinės instancijos teismas, taisydamas pirmosios instancijos teismo padarytą teisės aiškinimo ir taikymo klaidą, konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas per siaurai išaiškino ir pritaikė Briuselio IIa reglamento nuostatas, susijusias su nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymu, taip pat neatsižvelgė į Briuselio IIa reglamento 3 straipsnio b punkte numatytus jurisdikcijos nustatymo kriterijus ir nepagrįstai nesivadovavo Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymu¹⁴,

¹² Hadady p. Csilla Marta Mesko, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2009, Nr. C-168/08), EU:C:2009:474, 48 punktas.

¹³ I. K. ir M. K., Panevėžio apygardos teismas (2015, Nr. e2S-317-227).

¹⁴ Žin., 2008, Nr. 137-5366.

kurio 8 straipsnis būtent ir reglamentuoja bylų, kai sutuoktiniai yra Lietuvos Respublikos piliečiai, neturintys gyvenamosios vietos ir turto Lietuvos Respublikoje, teisingumą¹⁵. Apeliacinės instancijos teismas pripažino, kad nors pareiškėjai deklaravo išvykimą iš Lietuvos ir teigia dirbantys Jungtinėje Karalystėje, tačiau negalima daryti kategoriškos išvados, kad nuolatinė pareiškėjų gyvenamoji vieta yra ne Lietuvoje. Byloje taip pat nepaneigta aplinkybė, kad į užsienį pareiškėjai išvyko laikinai siekdami užsidirbti¹⁶.

Kur kas sudėtingesnė užduotis tenka bylą nagrinėjančiam teismui, kai byla susijusi ne tik su santuokos nutraukimu, bet ir su tėvų pareigomis vaikams arba vien tik su tėvų pareigomis vaikams. Tokiais atvejais teisėjas, išvelgdamas byloje europinį elementą, nustatydamas bylos jurisdikciją, privalo vadovautis ne nacionaliniais teisės aktais, bet Europos Sąjungos teise – konkrečiai, jau minėto Briuselio IIa reglamento nuostatomis. Minėti ginčai dažniausiai priskiriami turintiems europinį elementą, kai vienas iš vaiko tėvų yra kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietis arba nuolatinis gyventojas, taip pat jei tėvai lietuviai yra emigravę į kitas Europos Sąjungos valstybes nares.

Bylose dėl tėvų pareigų vaikams bendroji jurisdikcijos nustatymo taisyklė yra grindžiama vaiko nuolatinės (įprastinės) gyvenamosios vietos kriterijumi (Briuselio IIa reglamento 8 straipsnis). Toks pasirinkimas pirmiausia pagrįstas vaiko interesų svarba, artumo kriterijumi. Jurisdikcija pirmiausia turi priklausyti vaiko nuolatinės (įprastinės) gyvenamosios valstybės narės teismui, išskyrus išimtinius atvejus, kai vaikas pakeičia gyvenamąją vietą arba egzistuoja kita jurisdikcija, kuri yra tinkamesnė nagrinėti su tėvų pareigomis susijusią bylą. Briuselio IIa reglamentas įtvirtina specialias taisykles, kuriomis vadovaujantis nustatoma bylos jurisdikcija, kai vaikas pakeičia gyvenamąją vietą (9 straipsnis), taip pat specialias taisykles, kurios taikomos tarptautinio vaikų grobimo ir pagrobtų vaikų grąžinimo atvejais (10–11 straipsniai). Be to, pagal Briuselio IIa reglamentą gali būti nustatoma ir proroguota jurisdikcija – tai yra tie atvejai, kai jurisdikciją nagrinėti santuokos nutraukimo bylą turi vienos valstybės narės teismas, o bylą dėl tėvų pareigų – kitos valstybės narės teismas, abi bylos gali būti nagrinėjamos kartu, jei egzistuoja Briuselio IIa reglamento 12 straipsnyje nurodytos sąlygos.

Reikia pabrėžti, kad praktikoje gali kilti nesusipratimų dėl Briuselio IIa reglamento 12 straipsnio aiškinimo ir taikymo, kadangi autentiškas reglamento teksto vertimas į lietuvių kalbą turi neatitikimą. Tai pamatysime, jei palyginsime autentišką reglamento tekstą kitomis oficialiosiomis Europos Sąjungos kalbomis: 12 straipsnio 3 dalies a ir b punktai tekste lietuvių kalba sujungti jungtuku *arba*, o reglamento tekstuose anglų, italų, ispanų, prancūzų, vokiečių ir kitomis kalbomis vartojamas jungtukas *ir*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo jurisprudencijoje yra atkreipęs dėmesį į netinkamą reglamento 12 straipsnio teksto vertimą į lietuvių kalbą¹⁷, todėl praktikoje taikant 12 straipsnį nesusipratimų neturėtų kilti, nes žemesniųjų instancijų teismai privalo vadovautis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimais. Išimtiniai jurisdikcijos nustatymo atvejai bylose dėl tėvų pareigų vaikams apibrėžiami Briuselio IIa reglamento 13–14 straipsniuose, o jie praktikoje taikomi itin retai. Galiausiai, jurisdikcijos nustatymo taisyklių rinkinį baigia Briuselio IIa reglamento 15 straipsnis, numatantis galimybę perduoti bylą dėl tėvų pareigų kitam teismui, kuris yra tinkamesnis nagrinėti bylą dėl tėvų pareigų. Šio straipsnio taikymo galimybė suteikia teismams lankstumo, bet kartu ir netikrumo

¹⁵ S. G. ir V. G., Šiaulių apygardos teismas (2017, Nr. e2S-83-440).

¹⁶ Žr. ten pat.

¹⁷ J. Š. p. D. Š., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. 3K-7-443-969) ir D. B. p. S. P., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. e3K-3-426-969).

bylininkams dėl to, kur bus nagrinėjama su jų vaiku susijusi byla. Briuselio IIa reglamento 15 straipsnis yra neabejotinai išimtis iš bendrųjų jurisdikcijos nustatymo taisyklių ir reglamente įtvirtintas tam, kad bylos nagrinėjimas konkrečioje valstybėje narėje geriausiai atitiktų vaiko interesus.

Šiam straipsniui taikyti yra būtinas glaudus Europos Sąjungos valstybių narių bendradarbiavimas tiesiogiai arba per paskirtas centrines institucijas (Lietuvoje teismų susižinojimui užtikrinti centrine institucija paskirta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija¹⁸). Siūlytina, kad kiekvienas teismas, nustatęs, kad, vadovaudamasis Briuselio IIa reglamento nuostatomis, turi jurisdikciją nagrinėti bylą, taip pat galėtų *ex officio* nagrinėti klausimą, ar kitoje valstybėje narėje nėra teismo, kuris būtų tinkamesnis nagrinėti bylą dėl tėvų pareigų, tai yra nustatyti, ar nėra poreikio perduoti bylą nagrinėti geriau tinkančiam teismui. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką, Briuselio IIa reglamento 15 straipsnio taikymo byloje teismai taip pat „turi įvertinti galimą neigiamą poveikį, kurį toks perdavimas galėtų turėti vaiko, dėl kurio pradėta byla, emociniams, šeiminiams ir socialiniams santykiams ar materialinei jo padėčiai.¹⁹ Šioje byloje Europos Sąjungos Teisingumo Teismas taip pat konstatavo, kad Briuselio IIa reglamento 15 straipsnio 1 dalis turi būti aiškinama taip: „tam, kad galėtų nuspręsti, jog kitos valstybės narės, su kuria vaiką sieja konkretus ryšys, teismas yra tinkamesnis, jurisdikciją turintis valstybės narės teismas turi įsitikinti, kad bylos perdavimas tokiam teismui gali suteikti realios ir konkrečios pridėtinės vertės nagrinėjant šią bylą, atsižvelgiant, be kita ko, į procesines normas, taikomas toje kitoje valstybėje narėje, ir tam, kad galėtų nuspręsti, jog toks perdavimas labiausiai atitinka vaiko interesus, jurisdikciją turintis valstybės narės teismas turi, be kita ko, įsitikinti, kad šis perdavimas nepakenks vaiko padėčiai.²⁰ Reikia pabrėžti ir tai, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismas akcentavo poreikį išigilinti tik į vaiko situaciją, geriausius vaiko interesus. Nei į tėvų ar kitų asmenų, kurie susiję su vaiku, teises, nei į jų judėjimo laisvę, nei į persikėlimo priežastis teismai neturi atsižvelgti, nebent tokie aspektai galėtų pakenkti paties vaiko interesams, jo padėčiai²¹. Geriausių vaiko interesų apsaugos principo svarba pabrėžiama ir teisės doktrinoje²².

Paminėtina, kad Europos Komisija, atkreipusi dėmesį į egzistuojančius trūkumus taikant Briuselio IIa reglamentą, 2016 m. birželio 30 d. paskelbė naujos Briuselio IIa reglamento redakcijos pasiūlymą²³. 2018 m. pradžioje naujosios redakcijos reglamento tekstas buvo svarstomas Europos Parlamente ir jam pritarta, todėl tikėtina, kad naujoji reglamento redakcija įsigalios jau artimiausioje ateityje. Nors nepastebima didesnių trūkumų santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia, gyvenimo skyriumi (separacijos) srityje, tačiau tėvų atsakomybės vaikams srityje Europos Komisija išryškina šešis pagrindinius reglamento trūkumus: pirma, vaiko grąžinimo procedūra ir jos terminas, antra, vaiko įkurdinimas kitoje valstybėje narėje,

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo 11 straipsnio 2 dalies 1 punktas. Žin., 2008, Nr. 137-5366.

¹⁹ Child and Family Agency p. J. D., Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2016, C-428/15), para 59.

²⁰ Žr. ten pat.

²¹ Žr. ten pat.

²² Žr. 11 išnašą Nr. 11: U. Magnus, p. 9.

²³ Europos Komisijos pasiūlymas dėl Tarybos reglamento dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija), COM (2016) 411 final, 2016-06-30. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0411&from=EN>>.

trečia, egzekvatūros reikalavimas, kuris sudaro kliūčių laisvam teismo sprendimų judėjimui, ketvirta, vaiko išklauso procedūra ir jai taikomi standartai skirtingose Europos Sąjungos valstybėse narėse, penkta, teismo sprendimų vykdymo užtikrinimas, šešta, centrinių institucijų bendradarbiavimo klausimai. Nauja reglamento redakcija, perėjęs visas reikalingas teisėkūros procedūras Europos Sąjungoje, įsigaliojė dvidešimtą dieną po reglamento paskelbimo Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje ir pakeistų dabar galiojančią Briuselio IIa reglamentą. Tačiau tol, kol Europos Sąjungos institucijos galutinai nepatvirtino naujosios reglamento redakcijos, visose Europos Sąjungos valstybėse narėse (išskyrus Daniją) galioja ir taikomas Briuselio IIa reglamentas.

Svarbu žinoti, kad tarptautinėse santuokos nutraukimo bylose nustatyti bylos teisingumą yra tik pirmasis iš teismui tenkančių uždavinių. Kitas ne mažiau sunkus uždavinys – nusprendus, kad byla yra teisinga Lietuvos Respublikos teismui, nutarti, kokią teisę reikia taikyti nagrinėjant šalių ginčą ar prašymą dėl santuokos nutraukimo. 2010 m. gruodžio 20 d. buvo priimtas Europos Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 1259/2010, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium taikytinos teisės srityje²⁴ (sutrumpintai vadinamas Romos III reglamentu). Šis reglamentas, kaip ir Briuselio IIa reglamentas, yra tiesioginio taikymo Europos Sąjungos teisės aktas, bet skiriasi tuo, kad taikomas tik tose Europos Sąjungos valstybėse narėse, kurios dalyvauja įgyvendindamos tvirtesnio bendradarbiavimo tarp Europos Sąjungos valstybių narių priemonės²⁵. Reglamentas taikomas jo 5 straipsnyje nurodyto pobūdžio susitarimams, jeigu byla iškelta ar susitarimas sudarytas po 2012 m. birželio 21 d., tačiau šalių (sutuoktinių ar partnerių) susitarimas dėl taikytinos teisės pasirinkimo sudarytas anksčiau nei 2012 m. birželio 21 d.; taip pat galioja, jei jis atitinka 6 ir 7 straipsniuose nustatytas sąlygas (Romos III reglamento 18 straipsnis). Jei nagrinėjamas ginčas neliečia santuokos ryšių nutraukimo ar susilpninimo, o tik, pavyzdžiui, tėvų pareigas vaikams, nereikės taikyti Romos III reglamento. Tačiau jei byla kompleksinė (t. y. apima ir santuokos nutraukimą ar separaciją, ir tėvų atsakomybės klausimus), teismui teks nustatyti santuokos nutraukimui ar separacijai taikytiną teisę vadovaujantis Romos III reglamento nuostatomis. Kaip matyti iš Romos III reglamento preambulės, juo siekiama užtikrinti Europos Sąjungos piliečiams ir Europos Sąjungos teritorijoje gyvenantiems asmenims teisinio tikrumo, numatomumo principus, o sprendžiant ginčus dėl santuokos nutraukimo, siekiama apginti silpnesniojo partnerio interesus. Kol kas Romos III reglamento taikymo praktika yra labai negausi, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra priėmęs tik vieną sprendimą dėl Romos III reglamento aiškinimo. Jame konstatavo, kad reglamento 1 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad į šio reglamento dalykinę taikymo sritį nepatenka santuokos nutraukimas vienašališku vieno iš sutuoktinių pareiškimu religiniame teisme²⁶. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas šioje byloje išaiškino, kad 1 straipsnio 1 dalyje tik nurodyta, jog šis reglamentas taikomas su teisės kolizija susijusiais atvejais santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium. Šio straipsnio 2 dalyje išvardyti klausimai, kuriems šis reglamentas netaikomas, „net jeigu jie kyla tik kaip preliminarūs klausimai bylų dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium kontekste“. Taigi šio straipsnio tekste nepateikta naudingos informacijos, kuri padėtų apibrėžti sąvoką „santuokos

²⁴ OL, L 343, 2010-12-29, p. 10–16.

²⁵ Nuo 2012 m. birželio 21 d. Romos III reglamentas taikomas Austrijoje, Belgijoje, Bulgarijoje, Graikijoje, Italijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Liuksemburge, Maltoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Rumunijoje, Slovėnijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje. Nuo 2014 m. gegužės 22 d. reglamentas Romaos III reglamentas taikomas Lietuvoje, o nuo 2018 m. vasario 11 d. reglamentas bus taikomas ir Estijoje.

²⁶ Soha Sahyouni p. Raja Mamisch, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2017, C-376/16), para 49.

nutraukimas”, kaip ji suprantama pagal šį straipsnį. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas taip pat sutiko su generalinio advokato išvada²⁷, kurios 60 punkte yra nurodyta, kad privatus santuokos nutraukimas nėra aiškiai neįtrauktas į reglamento taikymo sritį, o tai, jog daugelyje šio reglamento nuostatų, pavyzdžiui, 1 straipsnio 2 dalyje, 5 straipsnio 2 ir 3 dalyse, 8 ir 13 straipsniuose, 18 straipsnio 2 dalyje, minimi žodžiai *teismas* ir *procedūra*, rodo, kad šis reglamentas taikomas tik tais atvejais, kai sprendimą dėl santuokos nutraukimo priima valstybės teismas ar valdžios institucija arba jis priimtas jiems kontroliuojant. Be to, to paties reglamento 18 straipsnio 1 dalyje minima „iškelta byla“, o tai tik patvirtina šį teiginį²⁸.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, nagrinėdamas *Sahyouni prieš Mamisch* bylą, taip pat aiškiai nurodė, kad reglamento Roma III reglamento 10 konstatuojamojoje dalyje nurodyta, jog šio reglamento dalykinė taikymo sritis ir dėstomoji dalis turėtų atitikti Reglamentą Nr. 2201/2003²⁹ (Briuselio IIa), o pastarojo šio reglamento 1 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad šis reglamentas „taikomas bet kokio pobūdžio teismo <...> byloms, susijusioms su santuokos nutraukimu“³⁰. Briuselio IIa Šio reglamento 2 straipsnio 4 punkte sąvoka „*teismo sprendimas*“, kaip ji suprantama pagal tą patį reglamentą, apibrėžta kaip „valstybės narės teismo paskelbtas sprendimas dėl santuokos nutraukimo <...>, nesvarbu, kaip tas sprendimas vadinamas, įskaitant potvarkį, įsakymą ar nutarimą“³⁰. Visiškai suprantama, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismas formuluoja nuoseklią šeimos teisės srities reglamentų aiškinimo ir taikymo praktiką ir, pabrėždamas, kad ta pati santuokos nutraukimo sąvoka dviejuose reglamentuose negali būti apibrėžta skirtingai. Lietuvos teismų praktikoje Romos III reglamentas minimas labai retai, jo nuostatos buvo paminėtos vos vienoje byloje³¹, ir tai dar tuo metu, kad reglamentas nebuvo taikomas Lietuvoje.

Pažymėtina, kad Romos III reglamentas netaikomas santuokos pripažinimo negaliojančia atveju, o taikomas tik santuokinių ryšių nutraukimo ar susilpninimo atvejais (Romos III reglamento preambulės 10 punktas). Pagal Romos III reglamento 5 straipsnio 1 dalį, sutuoktiniai gali susitarti nustatyti santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium taikytiną teisę, jeigu ši teisė yra: a) valstybės, kurioje susitarimo sudarymo metu yra įprastinė sutuoktinių gyvenamoji vieta, teisė; arba b) valstybės, kurioje buvo paskiausia įprastinė sutuoktinių gyvenamoji vieta, jeigu susitarimo sudarymo metu vienas iš sutuoktinių joje tebegyvena, teisė; arba c) valstybės, kurios pilietybę susitarimo sudarymo metu turi bet kuris iš sutuoktinių, teisė; arba d) teismo vietos teisė. To paties straipsnio 2 dalis numato, kad susitarimas, kuriuo nustatoma taikytina teisė, gali būti sudarytas ir pakeistas bet kuriuo metu, bet ne vėliau kaip bylos iškėlimo teisme metu. Romos III reglamento 5 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad jei tai numatyta teismo vietos teisėje, sutuoktiniai taikytiną teisę taip pat gali nustatyti teisme bylos nagrinėjimo metu. Tuo atveju toks nustatymas užfiksuojamas teisme pagal teismo vietos teisę. Ši taisyklė taikoma ir Lietuvoje.

Jei šalys nepasirenka taikytinos teisės pagal Romos III reglamento 5 straipsnį, taikomas Romos III reglamento 8 straipsnis, kuriame nurodyta, jog santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium taikoma teisė tos valstybės: a) kurioje bylos iškėlimo teisme metu yra įprastinė sutuoktinių; b) kurioje buvo paskiausia įprastinė sutuoktinių gyvenamoji vieta, su sąlyga, kad

²⁷ 2017 m. rugsėjo 14 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Generalinio advokato Enriko Saugmandsgaardo ØE išvada byloje Nr. C-372/16. ECLI:EU:C:2017:686.

²⁸ Žr. 26 išnašą Nr. 26: para 39.

²⁹ Žr. 26 išnašą: para 40.

³⁰ Žr. 26 išnašą Nr. 26: para 41.

³¹ J. O. p. A. M. O., Kauno miesto apylinkės teismas (2012, Nr. 2-13133-887).

gyvenimo toje valstybėje laikotarpis nesibaigė daugiau nei prieš vienerius metus iki bylos iškėlimo teisme, jei bylos iškėlimo teisme metu vienas iš sutuoktinių toje valstybėje tebegyvena; arba, jei ši sąlyga netenkinama; c) kurios pilietybę bylos iškėlimo teisme metu turi abu sutuoktiniai; arba, jei ši sąlyga netenkinama – d) kurios teisme iškelta byla.

Svarbu pažymėti, kad pagal Romos III reglamentą, bylininkai gali pasirinkti taikyti visai ne Europos Sąjungos valstybių narių teisę, o kitos – trečiosios valstybės – teisę. Tokia situacija visiškai įmanoma ir teismas bus įpareigotas paisyti šalių susitarimo dėl taikytinos teisės. Vis dėlto, jei Europos Sąjungos valstybės narės teisės taikymo atveju, teismas gali pasinaudoti tinklu, kuris buvo sukurtas 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos sprendimu 2001/470/EB, sukuriančiu Europos teisminių tinklą civilinėse ir komercinėse bylose³², ir lengvai sužinoti informaciją apie užsienio teisės turinį, o trečiųjų valstybių teisės taikymo atveju teismui nebus taip paprasta. Manytina, jog tokiu atveju užsienio teisės turinį teismui turės išaiškinti pačios ginčo šalys. Taip pat neturėtų būti atmetama galimybė pasinaudoti tarptautinėmis sutartimis dėl teisinės pagalbos, jei tokios sudarytos. Pavyzdžiui, Lietuva yra sudariusi tarptautines sutartis dėl teisinių santykių ir teisinės pagalbos civilinėse bylose su Armėnija³³, Azerbaidžanu³⁴, Baltarusija³⁵, Kazachstanu³⁶, Kinija³⁷, Latvijos ir Estijos Respublika³⁸, Lenkijos Respublika³⁹, Moldova⁴⁰, Rusijos Federacija⁴¹, Turkija⁴², Ukraina⁴³, Uzbekistanu⁴⁴. Tik svarbu nepamiršti, kad tarptautinės teisinės pagalbos sutartys negali būti taikomos tais atvejais, kai abi susijusios valstybės yra Europos Sąjungos valstybės narės, kuriose taikomas reglamentas Romos reglamentas (pvz., Lietuva ir Latvija).

Kalbant apie užsienio valstybių teisės taikymą, reikia pasakyti, kad tam tikrais išimtiniais atvejais teismas gali atsisakyti taikyti šalių pasirinktą užsienio valstybės teisę, jei jos nuostatos prieštarauja Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai. Ši nuostata įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁴⁵ 1.11 straipsnyje. Be to, atsisakyti taikyti užsienio teisę pagal reglamentą Romos III reglamentą galima vadovaujantis reglamento preambulės 25 konstatuojamosios dalies nuostatomis.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu šeimos teisės srityje egzistuoja net trys teisiniai instrumentai, kurie skirti išimtinai šeimos bylų nagrinėjimo jurisdikcijai bei ir taikytinai teisei nustatyti. Šių priemonių pagalba, ne tik Lietuvos, bet ir Europos Sąjungos gyventojai gali pagrįstai tikėtis, kad jų šeimos ginčai bus nagrinėjami pagal Europos Sąjungos reglamentuose įtvirtintas taisykles. Tokių teisinių instrumentų sukūrimas neabejotinai paskatino šeimos teisės europeizacijos procesą ir sukūrė realius pagrindus užtikrinti jurisdikcijos taisyklių bendrumą,

³² OL, L 174, 27/6/2001, p. 25.

³³ Žin., 2005, Nr. 7-189.

³⁴ Žin., 2002, Nr. 75-3217.

³⁵ Žin., 1994, Nr. 43-779.

³⁶ Žin., 1998, Nr. 51-1400.

³⁷ Žin., 2001, Nr. 75-2642.

³⁸ Žin., 1994, Nr. 28-492.

³⁹ Žin., 1994, Nr. 14-234.

⁴⁰ Žin., 1995, Nr. 19-440.

⁴¹ Žin., 1995, Nr. 13-296.

⁴² Žin., 1996, Nr. 18-464.

⁴³ Žin., 1994, Nr. 91-1767.

⁴⁴ Žin., 1997, Nr. 101-2552.

⁴⁵ Žin., 2000, Nr. 74-2262.

lengvesnį teismų sprendimų pripažinimą ir vykdymą skirtingose Europos Sąjungos valstybėse narėse, o taip pat ir teisinį tikrumą, aiškumą, tinkamą teisėtų asmenų lūkesčių tinkamą įgyvendinimą.

IŠLAIKYMO PAREIGOMS TAIKOMA EUROPOS SAJUNGOS TEISĖ

Lietuvos Respublikoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse, teismo jurisdikcijai bei taikytinai teisei nustatyti, o taip pat teismų sprendimų pripažinimui ir vykdymui, bei bendradarbiavimui išlaikymo prievolių srityje taikomas 2008 m. gruodžio 18 d. Europos Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje⁴⁶ (toliau – Išlaikymo reglamentas). Svarbu žinoti, kad Išlaikymo reglamento taikymas yra susijęs su 2007 m. lapkričio 23 d. Hagos tarptautinėje privatinės teisės konferencijoje priimtu Protokolu dėl išlaikymo prievolės taikytinos teisės⁴⁷ (toliau – 2007 m. Hagos protokolai). Tarptautinėje bendruomenėje dėl šių dviejų priemonių buvo deramasi tam, kad būtų palengvintas tarptautinis išlaikymo išieškojimas⁴⁸. Išlaikymo reglamentas įsigaliojo 2011 m. birželio 18 d., o 2007 m. Hagos protokolai – nuo 2013 m. sausio 1 d. Europos Sąjunga, kaip tarptautinė bendrija, 2014 m. balandžio 9 d. ratifikavo 2007 m. Hagos protokolą. 2014 m. balandžio 9 d.

Išlaikymo reglamento 15 straipsnyje yra įtvirtinta, kad išlaikymo prievolėms taikytina teisė nustatoma pagal 2007 m. Hagos protokolą valstybėse narėse, kurioms šis teisės aktas privalomas. Pažymėtina, kad 2007 m. Hagos protokolai taip pat yra privalomas visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms, išskyrus Daniją ir Jungtinę Didžiosios Britanijos bei ir Šiaurės Airijos Karalystę. Pažymėtina, kad Išlaikymo reglamento IV skyriuje įtvirtintos teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo procedūros reglamentavimas skiriasi, atsižvelgiant į tai, kurioje Europos Sąjungos valstybėje narėje priimtas teismo sprendimas. Išlaikymo reglamento IV skyriaus 1 skirsnis taikomas teismo sprendimams, kurie priimtiems valstybėje narėje, kuriai privalomas 2007 m. Hagos protokolai, o 2 skirsnis – teismo sprendimams, kurie priimtiems valstybėje narėje, kuriai nėra privalomas 2007 m. Hagos protokolai. Išlaikymo reglamento 3 skirsnis taikomas absoliučiai visiems teismo sprendimams. Taigi, jei situacija susijusi su dviem Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, kurios abi yra saistomos 2007 m. Hagos protokolo, tai teismo sprendimas, priimtas vienoje valstybėje narėje, turi būti pripažįstamas kitoje valstybėje narėje be jokios specialios procedūros ir nesuteikiant jokios galimybės ginčyti jo pripažinimą.

Išlaikymo reglamentas taip pat įtvirtina, kad teismo sprendimas, priimtas valstybėje narėje, kuriai privalomas 2007 m. Hagos protokolai, ir kuris yra joje vykdytinas, yra vykdytinas ir kitoje valstybėje narėje, nereikalaujant jo paskelbti vykdytinu. Toks teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo procedūros supaprastinimas labai naudingas ginčo šalims, kurios gali itin paprasta tvarka pasiekti, kad teismo sprendimas, priimtas vienoje valstybėje narėje, būtų vykdomas kitoje valstybėje narėje. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas, nagrinėjęs kitos valstybės narės teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo klausimą, konstatavo, kad „reglamento Nr. 4/2009 20

⁴⁶ OL, L 7, 10/01/2009, p. 1-79.

⁴⁷ <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=133>.

⁴⁸ L. Walker, *Maintenance and Child Support in Private International Law* (United Kingdom: Hart Publishing, 2015), p. 1.

straipsnio 1 dalyje nurodyti teismo sprendimo vykdymui skirti dokumentai. Taigi, Reglamento Nr. 4/2009 IV skyriaus 1 skirsnio, reglamentuojančio teismo sprendimų, priimtų valstybėje narėje, kuriai privalomas 2007 m. Hagos protokolas, pripažinimą, vykdytinumą ir vykdymą, esmė ir paskirtis – *exequatur* procedūros panaikinimas: teismo sprendimo pripažinimas kitoje valstybėje narėje vyksta be jokios specialios procedūros ir nesuteikiant jokios galimybės ginčyti jo pripažinimą, o jo vykdymas kitoje valstybėje narėje vyksta, nereikalaujant jo paskelbti vykdytinu. Tuo tarpu pagal Reglamento Nr. 4/2009 IV skyriaus 2 skirsnį, reglamentuojantį teismo sprendimų, priimtų valstybėje narėje, kuriai neprivalomas 2007 m. Hagos protokolas, pripažinimą, vykdytinumą ir vykdymą, išlieka teismo sprendimo paskelbimo vykdytinu procedūra bei galimybė kreiptis į teismą dėl jo pripažinimo ar nepripažinimo.⁴⁹

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas byloje *M. S. prieš P. S.* yra išaiškinęs, kad Išlaikymo reglamento IV skyriaus nuostatos, visų pirma šio reglamento 41 straipsnio 1 dalis, turi būti aiškinamos taip, kad išlaikymo kreditorius, kuris siekia, kad vienoje valstybėje narėje priimtas jam palankus teismo sprendimas būtų įvykdytas kitoje valstybėje narėje, gali pateikti prašymą tiesiogiai pastarosios valstybės narės kompetentingai institucijai, pavyzdžiui, specializuotam teismui, ir iš jo negalima reikalauti teikti prašymą tam teismui per vykdymo valstybės narės centrinę instituciją. Valstybės narės privalo užtikrinti Reglamento Nr. 4/2009 41 straipsnio 1 dalyje numatytos teisės visišką veiksmingumą, o prirėikus turi pakeisti savo procesines normas. Bet kuriuo atveju nacionalinis teismas turi taikyti šios 41 straipsnio 1 dalies nuostatas, prirėikus netaikyti prieštaraujančių nacionalinės teisės nuostatų, ir dėl to leisti išlaikymo kreditoriui pateikti prašymą tiesiogiai vykdyto valstybės narės kompetentingai institucijai, net jeigu to nenumatyta nacionalinėje teisėje⁵⁰. Taigi Europos Sąjungos valstybės narės privalo paisyti šių išaiškinimų ir leisti išlaikymo kreditoriams pateikti prašymus dėl išlaikymo išieškojimo vykdyto tiesiogiai vykdyto valstybės narės teismui.

Išlaikymo reglamentas taikomas ne tik nepilnamečių vaikų išlaikymo atvejais, bet ir sutuoktinių ar buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo atvejais. Kaip įtvirtinta Išlaikymo reglamento 1 straipsnio 1 dalyje, šis reglamentas taikomas išlaikymo prievolėms, atsirandančioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminystės.

Paminėtina, kad praktikoje pasitaiko gana sudėtingų Išlaikymo reglamento taikymo atvejų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi nuoseklios praktikos, kurioje nurodo, jog „atsižvelgiant į tai, kad šeimos bylose paprastai yra pareiškiami keli reikalavimai (pavyzdžiui, nutraukti santuoką ir padalyti bendrą turtą; nustatyti tėvystę, vaiko gyvenamąją vietą, bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu tvarką ir priteisti išlaikymą), teismas, gavęs ieškinį, turi kiekvienam jų (reikalavimų) atskirai nustatyti tarptautinį (užsienio) elementą, susijusią valstybę ir teisingumo klausimui spręsti taikytiną teisės aktą.“⁵¹ Matyti, kad praktikoje tai iš tiesų yra nelengva užduotis teismui, juo labiau, kad nustačius vieno iš pareikštų reikalavimų teisingumą Lietuvos Respublikos teismui, tokia išvada savaime nereiškia, kad ir kiti ieškinyje dėstomi reikalavimai

⁴⁹ O. R. p. L. R., Lietuvos apeliacinis teismas (2015, Nr. 2T-98-407) ir A. Z. p. L. M. L., Lietuvos apeliacinis teismas (2013, Nr. 2T-48).

⁵⁰ M. S. p. P. S., Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2017, C-283/16), para 44, 51.

⁵¹ J. Š. p. D. Š., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. 3K-7-443-969), K. I. C. p. K. M., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. 3K-7-454-969) ir D. B. p. S. P., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. e3K-3-426).

bus teisingi Lietuvos teismui, nebent teisingumo taisyklės nustatantis tarptautinis teisės aktas tiesiogiai leidžia tokią galimybę⁵².

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija taip pat yra konstatavusi, kad „šeimos bylose su užsienio elementu vieno iš ieškiniu pareikštų reikalavimų neteisingumas Lietuvos Respublikos teismams automatiškai nereiškia kitų tuo pačiu ieškiniu reikiamų reikalavimų neteisingumo, nebent taikytiname tarptautinio teisingumo klausimus reglamentuojančiame teisės akte būtų nurodyta kitaip.“⁵³ Kasacinis teismas atkreipė dėmesį, kad pirmosios ir apeliacinės instancių teismai tinkamai nepagrindė, kodėl ieškinio reikalavimas dėl išlaikymo priteisimo neteisingas Lietuvos Respublikos teismams. Nagrinėjamos bylos kontekste Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad tarp reikalavimo dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo nėra hierarchijos ar subordinacijos santykio (taip pat nėra nustatyta, kad reikalavimo dėl išlaikymo priteisimo teisingumas yra neatsiejamas nuo reikalavimo dėl tėvų pareigų teisingumo)⁵⁴, todėl nustatant bylos teisingumą abu reikalavimus reikia vertinti atskirai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinė teisėjų kolegija taip pat konstatavo, kad nei pirmosios, nei apeliacinės instancijos teismas netyrė, kur yra atsakovės įprastinė gyvenamoji vieta (kad būtų galima pagrįsti bylos teisingumą vadovaujantis Išlaikymo reglamento 3 straipsnio a) punktu), todėl liko neatskleista bylos esmė, ir ieškinio reikalavimo dėl išlaikymo priteisimo priimtumo klausimas iš naujo perduotas nagrinėti pirmosios instancijos teismui iš naujo.

Taigi, matyti, kad pirmosios ir apeliacinės instancių teismams vis dar sunku taikyti Europos Sąjungos reglamentų, susijusių su šeimos teise nuostatas, ypač kai atvejai susiję su kompleksiniu skirtingas šeimos santykių kategorijas reglamentuojančių klausimų nagrinėjimu. Darytina išvada, kad teismai turėtų vertinti kiekvieną iš ieškinyje reikiamų reikalavimų atskirai ir nustatydami kiekvieno iš ieškinyje reikiamų reikalavimų teisingumą, vadovautis skirtingų reglamentų, skirtų konkrečioms klausimams reglamentuoti, nuostatomis.

SANTUOKOS IR REGISTRUOTOS PARTNERYSTĖS TURTINĖMS TEISINĖMS PASEKMĖMS TAIKOMA EUROPOS SAJUNGOS TEISĖ

Europos Sąjungos institucijos, vadovaudamosi Sutartimi dėl Europos Sąjungos veikimo⁵⁵ (toliau – SESV), ypač jos 81 straipsnio 3 dalimi, 2016 m. birželio 24 d. priėmė du naujus reglamentus: 1) Tarybos Reglamentą (ES) Nr. 2016/1103, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės ir teismo sprendimų sutuoktinių turto teisinių režimų klausimais pripažinimo ir vykdymo srityje⁵⁶, ir 2) Tarybos Reglamentą (ES) Nr. 2016/1104, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų registruotų partnerysčių turtinių pasekmių klausimais pripažinimo ir vykdymo

⁵² Žr. ten pat.

⁵³ J. Š. p. D. Š., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. 3K-7-443-969).

⁵⁴ Žr. ten pat.

⁵⁵ OL, C 326, 26/10/2012, p. 47–390.

⁵⁶ OL, L 183, 08/07/2016, p. 1–29.

srityje⁵⁷. Taip buvo sukurtos teisinės priemonės, skirtos palengvinti tvirtesnę teismų bendradarbiavimą. Reglamentuose įtvirtintos bendrosios taisyklės užpildo svarbų atotrūkį Europos Sąjungos tarptautinės privatinės teisės srityje (ypatingai paveldėjimo ir santuokos nutraukimo atvejais).

Nors minėti reglamentai bus taikomi tik tose Europos Sąjungos valstybėse narėse⁵⁸, kurios dalyvauja tvirčiau bendradarbiauja dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės ir teismo sprendimų dėl tarptautinių porų turtinių režimų, kurie apima sutuoktinių turto teisinius režimus ir registruotų partnerystės turtines pasekmes, kaip nurodyta Sprendime (ES) Nr. 2016/954⁵⁹, tačiau tikėtina, kad laikui bėgant prie jo taikymo prisijungs ir kitos Europos Sąjungos valstybės narės. Norą glaudžiau bendradarbiauti išreiškusioms Europos Sąjungos valstybėms narėms reglamentas Nr. 2016/1103 ir reglamentas Nr. 2016/1104 bus taikomi nuo 2019 m. sausio 29 d., išskyrus 63 ir 64 straipsnius, kurie taikomi nuo 2018 m. balandžio 29 d., ir 65–67 straipsnius, kurie taikomi nuo 2016 m. liepos 29 d. Taigi, reglamentai Nr. 2016/1103 ir Nr. 2016/1104 nėra dalis privalomojo Europos Sąjungos *acquis*, kurį turi pareigą perimti naujai į Europos Sąjungą įstojančios valstybės narės (Europos Sąjungos Sutarties⁶⁰ 20 straipsnio 4) punktas). Jei Europos Sąjungos valstybė narė išreiškia pageidavimą labiau bendradarbiauti pagal sprendimą, priimtą vadovaujantis SESV 331 straipsnio 1 dalies 2 arba 3 pastraipa, reglamentas Nr. 2016/1103 ir reglamentas Nr. 2016/1104 tokiai valstybei narei būtų taikomas nuo atitinkamame sprendime nurodytos datos. Kol minėti reglamentai netaikomi, nėra ir praktinių situacijų, kurias būtų galima nagrinėti. Vis dėlto, analizuojant reglamentų turinį, galima paminėti, kad, atsižvelgiant į jų taikymo sritį, reglamentas Nr. 2016/1103 bus taikomas sutuoktinių turto teisiniams režimams, bet netaikomas mokesčių, maitų ar administraciniams klausimams (1 straipsnio 1 dalis), o taip pat kitiems klausimams, kurie išvardyti reglamento 1 straipsnio 2 dalyje. O reglamentas Nr. 2016/1104 bus taikomas registruotų partnerystės turtinių pasekmių klausimams, bet kaip ir reglamentas Nr. 2016/1103 netaikomas mokesčių, maitų ar administraciniams klausimams (1 straipsnio 1 dalis), taip pat kitiems klausimams, kurie išvardyti reglamento 1 straipsnio 2 dalyje.

IŠVADOS

1. Lietuvos šeimos teisei neišvengiamai turėjo įtakos europeizacijos procesas, dėl to daugėja Europos Sąjungos valstybių narių sienas peržengiančių šeimos ginčų. Tokių ginčų teisingumui ir taikytinai teisei nustatyti būtina taikyti Europos Sąjungos institucijų priimtus tiesioginio taikymo teisės aktus – reglamentus. Pažymėtina, kad beveik visada tarptautiniai teisminiai šeimos ginčai susideda iš

⁵⁷ OL, L 183, 08/07/2016, p. 30–56.

⁵⁸ Austrijos Respublikoje, Belgijos Karalystėje, Bulgarijos Respublikoje, Čekijos Respublikoje, Graikijos Respublikoje, Ispanijos Karalystėje, Italijos Respublikoje, Kipro Respublikoje, Kroatijos Respublikoje, Liuksemburgo Didžiojoje Hercogystėje, Maltoje, Nyderlandų Karalystėje, Portugalijos Respublikoje, Prancūzijos Respublikoje, Slovėnijos Respublikoje, Suomijos Respublikoje, Švedijos Karalystėje, Vokietijos Federacinėje Respublikoje.

⁵⁹ 2016 m. birželio 9 d. Tarybos sprendimas (ES) 2016/954, kuriuo leidžiama tvirčiau bendradarbiauti tarptautinių porų turto teisiniam režimui (sutuoktinių turto teisiniam režimui ir registruotos partnerystės turtinėms pasekmėms) taikytinos jurisdikcijos, teisės ir teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo srityje, OL, L 159, 16/06/2016, p. 16–18.

⁶⁰ OL, C 202, 07/06/2016, p. 13–45.

keleto kompleksinių reikalavimų, iš kurių kiekvienam turi būti atskirai nustatytas bylos teisingumas ir taikytina teisė. Teismas, gavęs ieškinį, kuris turi Europos Sąjungos elementą, privalo ne tik aiškiai identifikuoti ieškinyje išdėstytus reikalavimus, bet ir atskirai kiekvienam iš jų pagal konkretų Europos Sąjungos reglamentą nustatyti teisingumą, taikytiną teisę.

2. Matyti, kad Europos Sąjungos institucijos imasi vis ryžtingesnių veiksmų derindamos šeimos teisę Europos Sąjungoje; prie tam įgyvendinti skirtų priemonių prisijungia vis daugiau Europos Sąjungos valstybių narių. Vienos priemonės yra dalis privalomo perimti Europos Sąjungos *acquis*, o kitas Europos Sąjungos valstybės narės prisiima savanoriškai išreikšdamos norą glaudžiau bendradarbiauti ir tuo rodydamos abipusį teismų pasitikėjimą Europos Sąjungos valstybių narių teismų priimtais sprendimais. Galima daryti išvadą, kad šeimos teisės europeizacijos procesas yra smarkiai palietęs ne tik Lietuvą, bet ir visas Europos Sąjungos valstybes nares. Naujai priimami Europos Sąjungos teisės aktai tik dar labiau skatina Europos Sąjungos valstybių narių teismus bendradarbiauti nagrinėjant tarpvalstybines bylas, o tai ateityje turėtų palengvinti tarptautinį bylinėjimąsi.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai ir teisės aktų projektai, pasiūlymai

1. 1992 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1995, Nr. 13-296).
2. 1992 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1994, Nr. 43-779).
3. 1992 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių, *Žin.* (1994, Nr. 28-492).
4. 1993 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1994, Nr. 14-234).
5. 1993 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1995, Nr. 19-440).
6. 1993 m. liepos 7 d. Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1994, Nr. 91-1767).
7. 1994 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1998, Nr. 51-1400).

8. 1995 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos ir Turkijos Respublikos teisinio ir teismo bendradarbiavimo komercinėse ir civilinėse bylose sutartis, *Žin.* (1996, Nr. 18-464).
9. 1997 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (1997, Nr. 101-2552).
10. 2000 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (2001, Nr. 75-2642).
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Žin.* (2000, Nr. 74-2262).
12. 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos sprendimas 2001/470/EB, sukuriantis Europos teisminių tinklą civilinėse ir komercinėse bylose, *OL*, L 174, 27/6/2001, p. 25.
13. 2003 m. rugsėjo 15 d. Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (2002, Nr. 75-3217).
14. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Žin.* (2002, Nr. 36-1340).
15. 2003 m. rugsėjo 15 d. Lietuvos Respublikos ir Armėnijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose, *Žin.* (2005, Nr. 7-189).
16. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000, *OL*, L 338, 23/12/2003, p. 243–271.
17. Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje, *Žin.* (2004, Nr. 111-4123).
18. 2007 m. lapkričio 23 d. Hagos tarptautinėje privatinės teisės konferencijoje priimtas Protokolas dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės. Prieiga per internetą: <<https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=133>>.
19. Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymas, *Žin.* (2008, Nr. 137-5366).
20. 2010 m. gruodžio 20 d. Europos Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 1259/2010, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium taikytinos teisės srityje, *OL*, L 343, 29/12/2010, p. 10–16.
21. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, *OL*, C 326, 26/10/2012, p. 47–390.
22. Europos Sąjungos Sutartis, *OL*, C 202, 07/06/2016, p. 13–45.
23. 2016 m. birželio 24 d. Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 2016/1103, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės ir teismo sprendimų sutuoktinių turto teisinių režimų klausimais pripažinimo ir vykdymo srityje, *OL*, L 183, 08/07/2016, p. 1–29.
24. 2016 m. birželio 24 d. Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 2016/1104, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų registruotų partnerysčių turtinių pasekmių klausimais pripažinimo ir vykdymo srityje, *OL*, L 183, 08/07/2016, p. 30–56.
25. Europos Komisijos pasiūlymas dėl Tarybos reglamento dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija), COM (2016) 411 final, 2016-06-30.

Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0411&from=EN>>.

Speciali literatūra

26. P. Beaumont, M. Danov *et al.*, *Cross-border Litigation in Europe*, Portland: Hart Publishing, 2017.
27. U. Magnus, P. Mankowski *et al.*, *Brussels II bis Regulation*, Munich: Selier European Law Publishers, 2012.
28. W. Tyzack, *Variation of orders under the maintenance regulation: a nod to substantive harmonization?* *International Family Law Journal*, 2016, Nr. 3, p. 258–263.
29. L. Walker, *Maintenance and Child Support in Private International Law*, United Kingdom: Hart Publishing, 2015.

Teismų praktika

30. *Hadady p. Csilla Marta Mesko*, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2009, Nr. C-168/08).
31. *J. O. p. A. M. O.*, Kauno miesto apylinkės teismas (2012, Nr. 2-13133-887).
32. *A. Z. p. L. M. L.*, Lietuvos apeliacinis teismas (2013, Nr. 2T-48).
33. *O. R. p. L. R.*, Lietuvos apeliacinis teismas (2015, Nr. 2T-98-407).
34. *I. K. ir M. K.*, Panevėžio apygardos teismas (2015, Nr. e2S-317-227).
35. *Child and Family Agency p. J. D.*, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (2016, C-428/15).
36. *D. B. p. S. P.*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. e3K-3-426-969).
37. *J. Š. p. D. Š.*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2016, Nr. 3K-7-443-969).
38. *S. D. ir V. G.*, Šiaulių apygardos teismas (2017, Nr. e2S-83-440).
39. *M. S. p. P. S.*, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje (2017, C-283/16).
40. 2017 m. rugsėjo 14 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo generalinio advokato Enriko Saugmandsgaardo ØE išvada byloje Nr. C-372/16.
41. *Soha Sahyouni p. Raja Mamisch*, Europos sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas byloje (2017, C-376/16).

Kiti šaltiniai

42. Europos šeimos teisės komisijos tinklalapis: Commission on European Family Law <<http://ceflonline.net/>>.
43. Europos šeimos teisės principai: <<http://ceflonline.net/principles/>>.

SUMMARY

THE INFLUENCE OF THE EUROPEANIZATION IN LITHUANIAN FAMILY LAW

The article analyzes the influence of europeanization as a phenomenon in the family law of the Republic of Lithuania. As the Republic of Lithuania became a Member State of the European Union, the application of European Union regulations, including regulations adopted in the field of family law, has become mandatory in national practice, questions of interpretation and application of such legislation remain of particular relevance. Taking into account that the legal framework of the European Union is constantly changing, the legal system of the Republic of Lithuania must also be adapted to the ever-changing process of europeanization and to be in line with the day-to-day jurisprudence of the Court of Justice of the European Union.

The authors examine the most relevant European Union legislation in the field of family law, revealing their impact on national family law. The article identifies aspects of the interpretation and application of European Union law in national case law in order to highlight the main issues of interpretation and application of law and to propose solutions to them.

KEY WORDS

Europeanisation, family law, family law of the European Union, Brussels IIa Regulation, Maintenance Regulation, Rome III Regulation, property legal consequences of a marriage and registered partnership under European Union law.